

KELEMEN KATALIN*

Néhány megjegyzés a vállalkozások sűrűségének területi differenciálódásáról Magyarországon – húsz éve és ma

I. Bevezetés

Húsz évvel ezelőtti kutatásomban – Győr példáján – azt kerestem, hogy mely tényezők határozzák meg egy régió vállalkozási sűrűségét.¹ A nyugat-kelet hipotézissel szemben – azaz, hogy a nyugati régiók erőteljesebb gazdasági és kulturális fejlettsége olyan “vállalkozói potenciált” is biztosít, amiből a vállalkozások sűrűségének is nyugat-kelet lejtő szerinti alakulása következik – nyugaton, pl. Győrött a vállalkozások átlagos sűrűségét és az ipari kisvállalkozás szintén átlagos arányát találtam. E jelenség magyarázatát kutattam.

Most azt vizsgálom, hogy a húsz évvel ezelőttihez képest mennyiben rendeződött át a vállalkozások térbeli szerkezete, illetve az azt meghatározó területi jellemzők. A területi differenciálódást meghatározó változók közül jelen dolgozatomban csak két kiemelkedően fontosra fókuszálok, a régió gazdasági teljesítményére és az ágazati struktúrájára, azon belül is elsősorban az iparosodottságra.²

Munkámban a vállalkozás fogalmát³ a légszélesebb értelemben használom, de mert a vállalkozásokon belüli empirikusan megragadható pl. a társasági formák, vagy lét-

* egyetemi docens, ELTE ÁJK Közgazdaságtan és Statisztika Tanszék

¹ KELEMEN KATALIN: *Small entrepreneurs in Győr in the context of the local economic structure*. In: ANDRÁS BLAHÓ (szerk): *The future in the present*, Budapest, 1998, 217–233. pp. KELEMEN KATALIN: *Tallózás a vállalkozó fogalmának elméleti történetéből*. Műhely 1, 1999/a 67–75. pp. KELEMEN KATALIN: *Kisvállalkozások egy iparvárosban: a győri kisvállalkozások a helyi gazdaságszerkezet kontextusában*. Szociológiai Szemle 1. 1999/b, 143–161. pp. KELEMEN KATALIN: *Kisvállalkozások egy iparvárosban: a győri kisvállalkozások a helyi gazdaságszerkezet és politika kontextusában* Ph.D. értekezés BKÁE szociológiai doktori program, 2001, 187. p.

² Húsz éve vizsgáltam a pénzügyi intézményi környezet és a helyi politika hatását is, most – miután azóta az EU tagjai lettünk – adódna az EU támogatások szerepe, de a terjedelmi korlátok okán szelektáltam.

³ Magyarországon a vállalkozás fogalma körül zajló teoretikus viták, vagy fogalmi tisztázásra irányuló törekvések nyolcvanas évek elejétől lettek intenzívebbek, azt követően, hogy kiszélesedett az önállói szféra és változatosabb formákban kezdtek működni a kisvállalkozások. A szakirodalom általában a weberi értelemben használja a vállalkozás fogalmát (a tőkefelhalmozás az egyik kulcsmotívum és a haszonszerzésre irányuló tevékenység a háztartástól elkülönült tőkeelszámolóhoz kapcsolódik). Ez az elméleti alapja a vállalkozás – tulajdonképpeni vállalkozás empirikus megragadásának, ami leginkább a jogi forma, illetve az

szám, stb. szerinti különbségek fontos tartalmi elemekre mutatnak rá, ahol az adatok módot adnak rá, differenciáltan kezeljem azokat. Elsősorban a KSH megyékre, illetve megyeszékhelyekre vonatkozó adatainak másodelemzését végeztem.

II. Előttörténet: Vállalkozások a nyolcvanas években⁴ és a kilencvenes évek elejének vállalkozási boomja

A nyolcvanas évek hazai vállalkozói – tőkeakkumuláció híján – azokat a tevékenységeket célozták meg, amelyek nem igényeltek jelentős tőkebefektetést, ahol a munkavégző-képesség, a szakismeret, a tudás jelentette a legfontosabb tőkét, a vállalkozás gyümölcse pedig az „átlagos munkavállalónál” kedvezőbb jövedelem volt.⁵

A nyugat-kelet polarizáció már a '82 után indult kisvállalkozások területi eloszlásánál is megfigyelhető (1. tábla), az eloszlásra a nagyvárosi koncentráció és a nyugat-kelet lejtő jellemző. Ez utóbbit egyrészt a korábbi újraelosztási mechanizmusok felbomlása, másrészt a korábbi ágazati struktúra – az inkább észak-keleten domináns nehézipar – válságával magyarázták. A piacgazdaságra való áttérés során nyíló újfajta lehetőségek növelték a nyugati régiók előnyét, amihez a nyugat térbeli közelsége, és az infrastrukturális, intézményi, illetve kulturális előnyök is hozzájárultak. A polarizációt tovább erősítette, hogy a külföldi érdekeltségű vállalatok letelepedését a munkavállalók képzettségi színvonala mellett már a pusztán földrajzi helyzet: a Bécs-Budapest tengelytől, illetve az osztrák határtól mért távolság is erősen befolyásolta.⁶

alkalmazotti létszám segítségével történik. CZAKÓ ÁGNES: *Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején*. Szociológiai Szemle 1997/3 93–117. pp. / KÖHEGYI KÁLMÁN: *A kisvállalkozói szektor tagolódása*. Közgazdasági Szemle 1998/1 261–277. pp. / LAKY TERÉZ: *Eloszlatott mítoszok – tétova szándékok*. Valóság 1987/4. Czako (1997) pl. tipológiájában a teljes állású jogi személyiséggel rendelkező társaság tulajdonosait nevezi vállalkozónak. A szociológiai irodalomban a vállalkozás legjellegzetesebb mérőszámaként általában a foglalkoztatottak száma szolgál – ez alapján tipizálják az önfoglalkoztató, a mikro-, kis-, közepes-, stb. vállalkozásokat. Miután a magyar vállalkozások döntő többsége azonban nem a klasszikus weberi értelemben vett vállalkozás, a kutatók hamar „rákényszerültek”, hogy felhasználják azokat a teóriákat is, amelyek a szűkebb-tágabb társadalmi környezet kontextusában értelmezik a vállalkozás fogalmát. KUCZI TIBOR: *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Replika könyvek, Budapest / LAKI MIHÁLY: *Kisvállalkozás a szocializmus után*. Közgazdasági Szemle Alapítvány 1998, 182. p.

⁴ A '82-es Vállalkozási Törvény lehetőséget teremtett kisszövetkezetek, ill. jogi személyiség nélkül PJT, GMK, VGMK (amely elkülönülés helyett az első gazdaság szervezeteibe legálisan behatol), ill. ISZSZCS létrehozására, a 88-as Társasági Törvény pedig a jogi személyiséggel bíró társaságok alapításának lehetőségét is kiszélesítette. A '88-as 500 fős létszámhatárt '90-ben eltörölték.

⁵ A nyolcvanas évek önállóiban általában magas iskolai végzettségűek, szakmailag képzettek, dinamikusak, korábbi munkahelyi tapasztalataikat jól hasznosították, s a társadalom középrétegeiből verbuválódtak. KUCZI TIBOR – VAJDA ÁGNES: *A kisvállalkozók társadalmi összetétele*. Közgazdasági Szemle 1991/1.

⁶ FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS: *A külföldi érdekeltségű vállalatok munkaerőkeresletének jellemzői Magyarországon 1995-ben*. In: Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában MTA KI 1998. 29–59. pp.

1. táblázat

A vállalkozások területi megoszlása 1986

	GMK	VGM	Szakcsoport	Együtt	sűrűség*
BP	6347	8972	1344	16663	2.06
Pest	959	1604	972	3535	0.82
Fejér	594	1258	109	1961	1.06
Komárom	322	1327	83	1379	1.28
Veszprém	313	1080	61	1454	0.87
Győr-M-S	501	936	43	1480	0.8
Vas	169	663	5	837	0.53
Zala	340	522	9	871	0.67
Baranya	415	1020	45	1480	0.82
Somogy	540	631	74	1245	0.84
Tolna	204	461	92	757	0.7
Borsod	387	1526	206	2119	0.64
Heves	259	609	120	988	0.68
Nógrád	159	574	103	836	0.84
Hajdú	380	958	166	1504	0.62
Jász	300	824	212	1336	0.72
Szabolcs	381	714	80	1175	0.46
Bács	513	1070	105	1688	0.71
Békés	358	935	190	1483	0.84
Csongrád	399	1157	127	1683	0.89
Összesen	13840 31%	26841 60%	4146 9%	44827 100%	1

Forrás: NEMES–NAGY, 1993⁷ adatai alapján.

* A vállalkozások számának területi megoszlása / a lakosság számának területi megoszlása.

A nyolcvanas évekre a vállalkozás presztízse megemelkedett⁸, 1988-ban a magyar felnőtt társadalom mintegy egynegyede vállalkozott volna szívesen, 1990-ben pedig már több, mint 40%. A vállalkozói hajlandóságnak ez a mértéke nem maradt állandó: 1995-re lecsökken kb. 20% körülire, amit a kutatók nem az önállók presztízisének a csökkenésével, hanem az emberek realisabb helyzetfelmérésével magyaráztak.⁹

⁷ NEMES NAGY JÓZSEF – RUTTKAY ÉVA: *Vállalkozások területi terjedése*. In: ENYEDI GY. (szerk): Társadalmi területi egyenlőtlenségek, KJK 1993. 127–141. pp.

⁸ Az önállóság korábban sok társadalmi hátránnyal járt. LAKY TERÉZ: *Eloszlatott mítoszok – tétova szándékok*. Valóság 1987/4.

⁹ LENGYEL GYÖRGY: *A vállalkozókédről*. Szociológia 1989/3–4, 291–307. pp.

“A rendszerváltás után a magánvállalkozás szerepe gyökeresen ártértékelődik, a rendszer szégyenlősen megtűrt stabilizátorából mélyreható evolúciós folyamat mozgatórugójává minősül át.”¹⁰ A hiánygazdaságban szocializálódott vállalkozókat azonban gyakran jellemzik olyan negatív magatartásminták, mint a kijárás, a kényszerített innováció, a gyors meggazdagodásra törekvés, stb.¹¹ Ezt összegzi úgy Gábor¹², hogy a rendszerváltás előtti időszak felemás újrapolgárosodása, a félproletár, félpolgár magánvállalkozó egyszerre piacpárti és piacellenes típusát termelte ki.

A 90-es évek elején – a második gazdaság kedvezőtlen örökségének hangsúlyozása ellenére is – az volt a ”fő tétel”, hogy a második gazdaságból kinövő vállalkozások töltik be a piacgazdaságra való áttérés motorja szerepét. A vállalkozói létszám gyors felfutása után jelent meg az az új értelmezés, amely szerint ”túl sok, túl kicsi” vállalkozás van.¹³

2. táblázat:

Vállalkozások száma (1990–1995)¹⁴

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Egyéni vállalkozás	393450	510459	606207	688843	778036	791496
Nem jogi szem. társas vállalkozás	27571	44279	42405	69793	92393	106245
Együtt	421021	554738	648612	758636	870429	897741
Jogi szem. társas vállalkozás	19401	42695	69386	85638	99044	115249
Összesen	440422	597433	717998	844274	969473	1012990

A vállalkozási ”boom” (2. tábla) együtt járt a vállalkozói szektor „felhígulásával”¹⁵, az un. „későnjövő”, kicsi, tőkeszegény, növekedni, sokszor fennmaradni képtelen „kényszervállalkozások” magas arányával. Túlélési és esetleges növekedési esélye csak a jó szakismeretekkel, illetve kapcsolatrendszerrel bíróknak volt. A fennmaradást az új szereplők tömeges megjelenésén túl az átalakulási válság is nehezítette.¹⁶

III. A vállalkozások számának alakulása az elmúlt húsz évben

A 90-es évek vállalkozási „boomját” követően az elmúlt húsz évben a működő vállalkozások száma – némi ingadozással – hasonló szinten maradt, mára összességében kis mértékben csökkent. A gazdálkodási forma szerinti szerkezet azonban jelentősen átrendeződött:

¹⁰ GÁBOR R. ISTVÁN: *A magánvállalkozás és a polgárosodás kilátásai*. Valóság 1990/6 49–55. pp.

¹¹ KUCZI TIBOR – *et al*: *Vállalkozók és potenciális vállalkozók Századvég* 1991/2–3.

¹² GÁBOR, 1990.

¹³ GÁBOR R. ISTVÁN: *Kisvállalkozás Magyarországon – virul vagy satnyul?* Közgazdasági Szemle 1994/7–8 709–719. pp.

¹⁴ LAKY TERÉZ: *A magángazdaság kialakulásának hatása a foglalkoztatottságra*. Közgazdasági Szemle 1996 július–aug. 653–682. pp.

¹⁵ GÁBOR, 1994, 710. p.

¹⁶ LAKI MIHÁLY: *A magánvállalkozások növekedésének esélyei*. Külgazdaság 1994/12. 41–54. pp.

3. táblázat

A működő vállalkozások száma és gazdálkodási forma szerinti megoszlása
(1996¹⁷–2015)

	1996		2000		2005		2010		2015	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Működő vállalkozások összesen:	698045	100	625147	100	707756	100	696680	100	668858	100
Egyéni vállalkozások	460163	66	360075	58	372973	53	311733	45	289704	43
Társas vállalkozások:	237882	34	265072	42	334783	47	384947	55	379154	57
RT	3232	1.3*	3336	1.2*	3388	1*	3898	1*	4507	1.2*
KFT	104166	44*	114112	44*	163475	49*	239673	62*	265129	70*
Betéti társaság	107782	45*	134169	50*	155325	4*6	129165	33*	98464	26*

*Társas vállalkozások=100%

Forrás: STADAT 6.3.3.2 tábla adatai alapján

A működő egyéni vállalkozások száma durván a felére csökkent, míg 1996-ban 1000 főre átlagosan 59 db egyéni vállalkozás jutott Magyarországon, 2015-ben már csak 29. Az egyéni vállalkozások számának zsugorodásában szerepet játszhatott a csökkenő vállalkozási hajlandóság, illetve az egyéni vállalkozók között felülreprezentált „kényszervállalkozások” magasabb megszűnési rátája. Valószínűleg sokan társas vállalkozás formájában folytatták tevékenységüket. A jogi környezet, az adózási szabályok, a foglalkoztatás költségei döntően befolyásolják a vállalkozások formáját. Az ún. „színelte önfoglalkoztatás”, vagy kvázi alkalmazotti lét esetében a szabályozás maga lesz a vállalkozás létének (és formájának) ösztönzője.

A működő társas vállalkozások száma épp ellenkezőleg, nem csökkent, hanem jelentősen növekedett. 1996-ban ezer főre vetítve átlagosan 23 működő társas vállalkozást találunk Magyarországon, 2015-ben már 38-at.

A kilencvenes évek közepén az összes működő vállalkozás 66%-a volt egyéni vállalkozás, 2015-ben már csak 43%. Ezzel párhuzamosan komplementer módon nőtt a társas vállalkozások száma és aránya. A társas vállalkozásokon belül a korlátolt felelősségű kft-ék száma és aránya nőtt dinamikusán, míg a korlátlan felelősséggel bíró beltárgú betéti társaságok száma és aránya jelentősen csökkent.

¹⁷ A KSH 1996 óta tartja nyilván a működő vállalkozások számát. Működők azok a vállalkozásokat, amelyek az adott évben adóbevallást nyújtottak be, illetve azok, amelyek az adott évben alakultak.

4. táblázat

A működő vállalkozások létszám-kategóriák szerint (1996–2015)

	1996		2000		2005		2010		2015	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Összesen:	698045	100	625147	100	707756	100	696680	100	668858	100
1-9 fő			561702	90	672345	95	664488	95	634685	95
10-49 fő			25849	4	25507	4	26.680	4	28614	4
50-249 fő			5350	1	4980	0,7	8613	0,7	4661	0,7
250- fő			1088	0,1	924	0,1	872	0,1	898	0,1

Forrás: STADAT 3.2.3. tábla adatai alapján saját számítás

A társasági formák átrendeződése közben a vállalkozások méret szerinti megoszlása – a foglalkoztatottak számát tekintve – nem változott. A vállalkozások döntő többsége, 95%-a mikrovállalkozás (10 fő alatt).

A vállalkozások 99%-t kitevő mikro-, és kisvállalkozások a foglalkoztatottak 55, 6 %-nak adnak munkát, és a GDP 19, 5%-t állították elő 2015-ben. Ugyanekkor a vállalkozások 1%-t sem kitevő közepes-, illetve nagyvállalkozások a foglalkoztatottak 44%-nak alkalmazásával a GDP 64%-t, az export 85%-t hozták létre.¹⁸

5. táblázat

A működő vállalkozások fluktuációja (1996–2015)

	1996		2000		2005		2010		2015	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Működő vállalkozások összesen:	698045	100	625147	100	707756	100	696680	100	668858	100
Megszűnt vállalkozások:			60159	10	73714	10	74444	11	66218*	10
Új vállalkozások:			86226	13,7	63598	9	69935	10	76227	11,3

*2014-es adat

Forrás: STADAT 3.2.3. tábla adatai alapján saját számítás

¹⁸ STADAT 3.2.5.

A vállalkozások fluktuációja szintén stabil mintát követ. A működő vállalkozások durván 10%-a szűnik meg évente, s körülbelül ilyen az aránya az új vállalkozásoknak is. A fluktuáció nem független a mérettől, a legnagyobb fluktuáció a legkisebb – többségben lévő – vállalkozásokra jellemző, és a méret növekedésével egyre csökken:

6. táblázat

Új és megszűnt vállalkozások aránya a működő vállalkozások között létszám-kategóriánként % (2000, 2014)

Létszám (fő)	2000		2014	
	Új	Megszűnt	Új	Megszűnt
1-4	15	10	11.5	11
5-9	5	4	2	3.6
10-19	4	4	2	3
20-49	2.5	3	1	2
50-249	2	2	1	1.8
250-	1	1	1	1.7

Forrás: STADAT 3.2.3. adatai alapján saját számítás

IV. A gazdasági teljesítmény és a vállalkozási sűrűség területi differenciálódása

1. Elméleti megfontolások:

Egy adott régió gazdasági fejlettsége és a vállalkozások sűrűsége között ellentétes hatású folyamatok létezhetnek.

A gazdasági fejlettség szintjéhez kapcsolódó egyik magyarázat szerint a fejlettebb régiókban – a jövedelem és a fizetőképes kereslet eltolódásának hatására – nő a szolgáltatási szektor súlya, így az egyedi igényeket kielégíteni képes kisvállalkozások száma. A gazdasági fejlődéssel együtt járó technológiai változások szintén helyzetbe hozták a kisebb méretű gazdasági egységeket a belépési korlátok, a hatékony üzemméret csökkenésével.¹⁹

Azonban egy adott régió gazdasági fejlettsége és a vállalkozások sűrűsége között ellentétes előjelű kapcsolatot is megfigyelhetünk. A tapasztalatok szerint a kisvállalkozók aránya a szegényebb, kevésbé fejlett és jelentősebb mezőgazdasági foglalkoztatású országokban magasabb szinten, a fejlettebb országokban alacsonyabb szinten stabilizálódott.²⁰

A gazdasági visszaesés, a munkanélküliség emelkedése is növelheti az önfoglalkoztatók számát. Az ún. „recessziós nyomás” hatásmechanizmusának közgazdasági magyarázata az „opportunity cost” fogalmával operál. Olyan környezetben, ahol a magas munkanélküliség vagy az alacsony bérek „kényszerítik” vállalkozásra a gazdasági szereplőket, kisebb a feláldozott haszon, hisz pont a lehetőségek híja a vállalkozás egyik lehetséges oka.

¹⁹ WHITLEY, RICHARD: *The Revival of Small Business in Europe*. In: Berger, Brigitte (szerk): *The Culture of Entrepreneurship*, ICS, 1991, 157–189. pp. SZABÓ KATALIN: *Kihelyezési hullám* Közgazdasági Szemle 1998/2. 137–153. pp.

²⁰ LAKY TERÉZ: *A kisvállalkozások növekedésének korlátai*. Szociológiai Szemle 1998/a/1 23–41. pp. LAKY TERÉZ: *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Munkaügyi Kutatóintézet, Munkaerőpiaci helyzetjelentés 1998/b/ április. 32. p.

A szegénység-gazdagság és a vállalkozási sűrűség összefüggésére vonatkozó megfontolásokat – mint említettük – magyar kutatások is alátámasztják.

Magyarországon a rendszerváltás után a régiók közötti felerősödött területi differenciálódást, a gazdasági teljesítmény, a jövedelem, a munkanélküliség, illetve a fejlettség más indikátorainak növekvő különbségeit a *nyugat-kelet tengely* mentén való elhelyezkedés változójával írják le. A nyugati régiók erőteljesebb gazdasági és kulturális fejlettsége olyan "vállalkozói potenciált" biztosít, amiből a vállalkozások sűrűségének is nyugat-kelet lejtő szerinti alakulása következik.²¹

A kilencvenes évek közepére vonatkozó eredményeim azonban csak részben igazolták vissza a nyugat-kelet hipotézist.

2. A gazdasági teljesítmény területi differenciálódása Magyarországon

8. táblázat

Az egy főre eső GDP területi megoszlása 1975, 1995, 2015

Megye	Egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában			Egy főre jutó GDP a megyei átlag százalékában		
	1975	1995	2015	1975	1995	2015
BP	139	178	205	-	-	-
Pest	61	71	82	67	87	106
Fejér	106	98	104	116	120	135
Komárom	131	88	101	144	108	131
Veszprém	116	87	73	127	106	94
Győr-M-S	111	106	132	122	129	171
Vas	82	106	97	90	129	125
Zala	88	96	82	97	117	106
Baranya	108	85	63	119	103	82
Somogy	71	80	61	78	97	80
Tolna	77	93	74	85	113	97
Borsod	111	76	71	122	93	92
Heves	100	76	69	110	93	90

²¹ CSÉFALVAY ZOLTÁN: *Felharmadolt ország Magyarország regionális átrendeződése 1989–1992*. Valóság 1993/7. 1–17. pp. NEMES NAGY JÓZSEF – RUTTKAY ÉVA: *Vállalkozások területi terjedése*. In: ENYEDI GY. (szerk): *Társadalmi területi egyenlőtlenségek Magyarországon*, KJK 1993. 127–141. pp. FAZEKAS KÁROLY: *A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól: A foglalkoztatási térségek tipizálása*. Közgazdasági Szemle 1993/7–8. 694–712. pp.

Megye	Egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában			Egy főre jutó GDP a megyei átlag százalékában		
Nógrád	77	61	42	85	75	55
Hajdú	83	77	72	91	94	93
Jász	93	78	64	102	95	83
Szabolcs	59	62	54	65	76	70
Bács	79	79	76	87	96	98
Békés	89	76	58	98	93	76
Csongrád	109	96	74	120	117	95
Max/Min	2.36	2.92	4.88	2.22	1.72	3.10
Rel.szórás ²² %	13.47	26.80	38.33	20.98	15.49	25.87

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 1975, 1995, 2015 adatai alapján

A megyéket és a fővárost együtt vizsgálva kitűnik, hogy Budapest előnye folyamatosan és növekvő ütemben nőtt, így a főváros és az ország többi régiója közt mind szélesebbre nyílt az olló.

Ha a megyei teljesítmények megyei átlagtól való átlagos eltérését követjük nyomon, látható, hogy 1975-ben differenciáltabbak a jövedelmek, mint 95-ben, majd az ezt követő időszakban felerősödtek a teljesítmények területi különbségei.

1975-ben a nyugat-kelet tengely még kevésbé differenciálja a teljesítményt, Komárom, Veszprém, Győr és Baranya mellett Borsod, Csongrád és Heves sem marad el, míg a rendszerváltás után 1995-re a dunántúli megyék szinte kivétel nélkül sorolhatók az átlag fölötti, s a Dunától keletre fekvők az átlag alatti jövedelműek közé.

A '95 utáni évtizedekben a megyei jövedelmek nyugat-kelet tengely mentén való differenciálódása tovább erősödött. A trendből kilóg a Dél-Dunántúl, amely régió egyre inkább leszakad a nyugati élbolytól. A Dunától keletre csak Bács-Kiskun megye pozíciója javul folyamatosan.

A megyék GDP rangsorában Győr-Sopron-Moson megye első helye nemcsak stabilan megmaradt a rendszerváltás óta eltelt időszakban, hanem az előnye növekedett is. Míg 1995-ben az egy főre eső GDP a megyei átlag 129%-a, 2015-ben már 171%-a. A teljesítmény ilyen dinamikus növekedését semelyik más megyében nem tapasztalhatjuk, pl. Fejér megye is „csak” 135%-kal áll a „második helyen”.

²² A teljesítmények átlagtól való átlagos eltérése.

9. táblázat

Az egy főre jutó GDP, a munkanélküliségi-, és az aktivitási ráta sorrendje 2015-ben megyénként

Megye	Egy főre jutó GDP sorrend	Munkanélküliségi ráta sorrend (legkisebb=1)	Aktivitási ráta sorrend
Győr-M-S	1	1	3
Fejér	2	2	2
Komárom	3	6	4
Vas	4	3	1
Zala	5	5	12
Pest	6	7	6
Bács-Kiskun	7	10	7
Tolna	8	8	14
Csongrád	9	11	8
Veszprém	10	4	5
Hajdú-Bihar	11	18	10
Borsod-A.-Z.	12	17	17
Heves	13	12	15
Jász-Nagykun	14	9	9
Baranya	15	13	13
Somogy	16	15	18
Békés	17	16	16
Szabolcs-Szatmár	18	19	11
Nógrád	19	14	19
Korreláció ²³ az egy főre eső GDP sorrendjével		0.971	0.801

Forrás: Területi Statisztikai évkönyv, 2015 adatai alapján

A 9. tábla szintén jól szemlélteti a teljesítmény nyugat-kelet lejtő szerinti eloszlását. Ha a megyék fekvését dichotóm változóként értelmezzük (a Dunától keletre vagy nyugatra), a GDP sorrend első felében találjuk a nyugati megyéket, míg a másodikban a keletieket. A döntően „nyugati” első tízbe csak a följevő Bács-Kiskun, illetve a korábban jobb helyzetben lévő, de lecsúszó Csongrád került a „keletiek” közül, míg a második kilenben a „nyugati” megyék közül egyedül Baranya, az utóbbi időszak lecsúszója „árválkodik”.

A húsz év legmarkánsabb változása Baranya megye és Békés megye relatív teljesítményének visszaesése, illetve Pest és Komárom megye előre lépése. Budapest vonzáskörzete, a közép-magyarországi régió „helyezése” látványosan javult, a Dél-Dunántúlé romlott. Borsod és Bács-Kiskun megye javította pozícióját, míg a korábban jó helyzetben lévő Csongrád jelentősen hátrébb csúszott.

²³ Az un Spearman-féle rangkorrelációs együttható értéke -1 és +1 közé eshet, az előjel a kapcsolat irányát is mutatja. KÖVES P. – PÁRNICZKY G.: *Általános Statisztika* II. KJK, 1981, 162. p.

A gazdasági fejlettség különböző indikátorai szoros együtt járást mutatnak. (9. tábla) Az elméleti közgazdaságtanból és a tapasztalatokból is tudjuk, hogy a GDP változása és a munkanélküliségi ráta változása nem független egymástól²⁴, hanem negatív kapcsolatot ír le. Adataink tanúsága szerint is erősen korrelál az egy főre eső GDP sorrendje a munkanélküliségi ráta és az aktivitási ráta sorrendjével.

Most vizsgáljuk meg, hogy a kedvezőbb helyzetben lévő régiókra jellemző-e a vállalkozások magasabb sűrűsége.

3. Vállalkozási sűrűség és gazdasági teljesítmény Magyarországon

A '90-es években Magyarországon a legalacsonyabb működő – mind az egyéni, mind a társas – vállalkozási sűrűség együtt járt az egy főre jutó GDP területi rangsorának “hátsó helyezéseivel”, azaz a legszegényebb megyékben volt a legkevesebb a vállalkozás, tehát “alul” az alacsony vállalkozói sűrűséget értelmezhetjük a gazdasági fejlettség, vagy pontosabban “alulfejlettség” egy lehetséges indikátorának.

Ezzel szemben a leggazdagabb régiókat nem szükségszerűen jellemezte a vállalkozások kiugró sűrűsége.

A legmagasabb jövedelemmel rendelkező megyék a vállalkozói sűrűség tekintetében a középmezőnyben, az átlag környékén voltak, a magas vállalkozói sűrűség nem feltétlenül ott volt, ahol legmagasabb a jövedelem. A legsűrűbb társas vállalkozói létszám sem a legnagyobb kibocsátású megyék sajátja. (10.-11. tábla)

A korreláció a megyék jövedelmének sorrendje és a vállalkozási sűrűség sorrendje között 0,65 az egyéni, és 0,48 a társas vállalkozások esetében.

A megyeszékhelyek esetében nem járt együtt a jövedelem és a vállalkozási sűrűség sorrendje. (A korreláció 0,18 az egyéni, és 0,32 a társas vállalkozások esetében.)

Ez azt is jelenti, hogy a megyeszékhelyek esetében a jövedelemmel korreláló nyugat-kelet tengely kevésbé differenciált, mint a megyék esetében.

A kilencvenes években pl. Győrött – ahol Budapest után a legmagasabb volt az egy főre eső GDP, ahol alacsony volt a munkanélküliség – a vállalkozások száma nem volt kiemelkedő, nem haladta meg a megyeszékhelyek átlagát. Szekszárd, Nyíregyháza, Pécs, vagy például Kecskemét vállalkozásainak sűrűsége is meghaladta a győrit.

A megyeszékhelyek esetében felmerült az a hipotézis, hogy az urbanizáció foka és a vállalkozási sűrűség nem független egymástól. Ha az urbanizációt – jobb híján – a település nagyságával mérjük, akkor a megyeszékhely mérete és az egyéni vállalkozások sűrűsége közt enyhe negatív kapcsolatot találtunk, azaz minél nagyobb a település, annál valószínűbb az egyéni vállalkozások alacsonyabb sűrűsége, (a sorrendek közötti korreláció: -0,47), a társas vállalkozások esetében pedig enyhe pozitívat (0,39). (Pl. a legkisebb megyeszékhelyen, Szekszárdon a legsűrűbbek a vállalkozások, de említendő ellenpéldaként a legnépesebb Debrecen, amely a vállalkozások sűrűségét tekintve már korántsem tartozik az elsők közé.)

²⁴ Lásd Okun törvényét, amely szerint a GDP minden kétszázalékos csökkenése a potenciális GDP-hez képest a munkanélküliségi ráta 1%-os növekedésével jár együtt. pl. SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W.D.: *Közgazdaságtan*. Akadémia, 2012, 540. p.

A társas vállalkozásokon belül, a vállalkozás weberi kritériumainak jobban megfelelő jogi személyiséggel bíró vállalkozások sűrűségének területi differenciálódása nem mutatott összefüggést sem a GDP nagyságával, sem a régió fekvésével, sem a megyeszékhely méretével.

Összességében a '90-es évek közepén sem a fekvés (nyugat-kelet), sem a város mérete, sem a jövedelem nagysága nem determinálta a megyeszékhelyek vállalkozási sűrűséget.

10. táblázat

A gazdasági fejlettség indikátorai és a működő egyéni vállalkozások száma megyénként és megyeszékhelyenként 1996²⁵

Megye	Egy főre jutó GDP megye		Munkanélküliségi ráta megye		1000 lakosra jutó működő egyéni vállalkozás megye		1000 lakosra jutó működő egyéni vállalkozás megyeszékhely	
	ezer Ft	Sorrend	%	Sorrend	db	Sorrend	db	Sorrend
BP	1251	-	5.0	-	54	-	-	-
Pest	494	15	6.9	3	48	5	-	-
Fejér	688	3	9	4	42	12	58	10
Komárom	600	7	11.5	9	45	8	46	17
Veszprém	539	8	9.4	7	47	6	64	2
Győr-M-S	740	1	6.7	1	50	3	60	7
Vas	731	2	6.8	2	42	13	57	12
Zala	626	4	9.2	6	53	1	63	3
Baranya	518	10	12.6	10	45	9	52	13
Somogy	503	14	12.6	11	49	4	59	8
Tolna	602	6	13.6	13	45	10	67	1
Borsod	473	17	18.4	18	31	19	41	19
Heves	489	16	12.8	12	42	14	63	4
Nógrád	382	19	16.3	17	33	18	43	18
Hajdú	523	9	15.2	16	39	15	49	16
Jász	509	12	14.4	15	37	16	52	15
Szabolcs	397	18	19	19	37	17	63	5
Bács	508	13	10.3	8	46	7	58	11
Békés	510	11	13.6	14	43	11	62	6
Csongrád	624	5	9	5	51	2	59	9
Összesen	672		10.5		45		59	
Korreláció az egy főre eső GDP sorrendjével				0,71		0,65		0,18

Területi Statisztikai évkönyv 1996 adatai alapján

²⁵ A KSH 1996 óta tartja nyilván a működő vállalkozások számát, ezért dolgozom a '96-os adatokkal és nem a '95-ösökkel. Működők azok a vállalkozásokat, amelyek az adott évben adóbevallást nyújtottak be, illetve azok, amelyek az adott évben alakultak.

11. táblázat

A gazdasági fejlettség indikátorai és a működő társas vállalkozások száma megyénként és megyeszékhelyenként 1996-ban

Megye	Egy főre jutó GDP		Munkanélküliségi ráta		1000 lakosra jutó működő társas vállalkozás megye		1000 lakosra jutó működő társas vállalkozás m.székhely	
	ezer Ft	Sorrend	%	Sorrend	db	Sorrend	db	Sorrend
BP	1251	-	5.0	-	51	-	-	-
Pest	494	15	6.9	3	21	3	-	-
Fejér	688	3	9	4	18	7	34	4
Komárom	600	7	11.5	9	19	5	22	17
Veszprém	539	8	9.4	7	15	11	30	9
Győr-MS	740	1	6.7	1	20	4	32	5
Vas	731	2	6.8	2	14	13	25	15
Zala	626	4	9.2	6	19	6	30	10
Baranya	518	10	12.6	10	22	1	35	3
Somogy	503	14	12.6	11	17	9	28	13
Tolna	602	6	13.6	13	15	12	37	1
Borsod	473	17	18.4	18	14	14	32	6
Heves	489	16	12.8	12	11	19	23	16
Nógrád	382	19	16.3	17	12	17	19	18
Hajdú	523	9	15.2	16	16	10	29	11
Jász	509	12	14.4	15	13	15	32	7
Szabolcs	397	18	19	19	13	16	29	12
Bács	508	13	10.3	8	18	8	32	8
Békés	510	11	13.6	14	12	18	27	14
Csongrád	624	5	9	5	22	2	37	2
Összesen	672		10.5		23		27	
Korreláció az egy főre eső GDP sorrendjével				0,71		0,48		0,32

Területi Statisztikai évkönyv 1996 adatai alapján

Húsz évvel később, 2015-ben a megyék egyéni vállalkozásainak sűrűsége és a jövedelem nagysága között gyakorlatilag nincs kapcsolat (0,17). Az alacsony egyéni vállalkozási sűrűség nem a legszegényebb megyék sajátja, mint 1996-ban.

A GDP hatása erősebb a – ma már többségben lévő – társas vállalkozások esetében (0,69), a legmagasabb társas vállalkozási sűrűség a magasabb jövedelmű régiókra jellemző, míg a jövedelmi sorrend sereghajtói a társas vállalkozások sűrűségében is lemaradók.

Összefoglalva, az 1990-es években jellemzően az alacsonyabb teljesítmény (GDP) együtt járt mind az egyéni, mind a társas vállalkozások alacsonyabb megyei sűrűségével, de a magas teljesítmény nem szükségszerűen jelentett magas vállalkozási sűrűséget, addig húsz évvel később, a 2010-es évek közepén a teljesítmény és az egyéni vállalkozási sűrűség között gyakorlatilag nincs kapcsolat, ezzel szemben a magasabb GDP nagy valószínűséggel magasabb társas vállalkozási sűrűséggel jár.

Azaz 20 év alatt megfordult a kapcsolat, akkor az alacsony vállalkozási sűrűség járt együtt az alacsony GDP-vel, de a magas GDP nem szükségszerűen járt együtt a magas vállalkozási sűrűséggel, addig ma az alacsony vállalkozási sűrűség nem a legszegényebb megyék sajátja, viszont a magas inkább a „gazdagabbakra” jellemző.

Hasonló összefüggést ír le Leveleki²⁶, aki a kistérségek kisvállalkozói sűrűségének területi egyenlőtlenségeit lineáris regresszióval vizsgálva az általános fejlettség faktora²⁷ és a kisvállalkozói sűrűség között szignifikáns (egyenes) kapcsolatot talált. Az általános fejlettség faktoránál gyengébb, de pozitív hatást mértek a mikro-vállalkozások sűrűségére az un. demográfiai faktor (nagy népsűrűség, relatíve fiatalabb népesség) esetében is.

12. táblázat

Az egy főre jutó GDP és a vállalkozási sűrűség sorrendje 2015-ben megyénként

Megye	Egy főre jutó GDP sorrendje	Működő vállalkozások sűrűségének sorrendje	Működő egyéni vállalkozások sűrűségének sorrendje	Működő társas vállalkozások sűrűségének sorrendje
Győr-MS	1	2	3	3
Fejér	2	11	15	6
Komárom	3	7	16	5
Vas	4	8	4	11
Zala	5	3	1	7
Pest	6	1	17	1
Bács-Kiskun	7	9	7	8
Tolna	8	13	8	12
Csongrád	9	4	5	4
Veszprém	10	5	2	10
Hajdú-Bihar	11	10	10	9
Borsod-A.-Z.	12	19	19	15
Heves	13	14	13	14
Jász-Nagykun	14	18	18	16
Baranya	15	6	14	2
Somogy	16	12	9	13
Békés	17	17	11	18
Szabolcs-Szatmár	18	16	12	19
Nógrád	19	15	5	17
Korreláció ²⁸ az egy főre jutó GDP sorrendjével	-	0,64	0,17	0,69

Forrás: Területi Statisztikai évkönyv 2015 adatai alapján

²⁶ LEVELEKI MAGDOLNA: *Iparosodottság és a kisvállalkozói sűrűség térbeli összefüggései*. Tér és Társadalom. 2002/3, 103–117. pp.

²⁷ Az általános fejlettség faktora erősen korrelált olyan változókkal, mint az 1000 lakosra jutó távbeszélő fővonalak száma, az 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma, valamint az egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alap és személyi jövedelemadó nagysága, illetve a tartósan munka nélkül lévők számával és a munkanélküliek arányával. (LEVELEKI, 2002)

²⁸ Az un. Spearman-féle rangkorrelációs együttható értéke -1 és +1 közé eshet, az előjel a kapcsolat irányát is mutatja.

13. táblázat

A működő vállalkozások sűrűsége a fővárosban és a megyeszékhelyeken 2014

Megye	1000 főre jutó társas	Sorrend	1000 főre jutó egyéni	Sorrend	1000 főre jutó váll. összesen	Sorrend	Népesség szerinti sorrend
BP.	80		25		105		
Békéscsaba	36	16	39	67	75	14	14
Debrecen	50	1	34	113	84	6	1
Eger	44	10	42	4	86	5	16
Győr	47	6	30	16	87	4	5
Kaposvár	39	14	37	8	76	13	12
Kecskemét	45	8	37	8	82	11	7
Miskolc	40	13	26	17	66	16	3
Nyíregyháza	45	8	44	3	89	3	6
Pécs	50	1	33	13	83	8	4
Salgótarján	22	18	33	13	55	18	17
Szeged	47	6	37	8	84	6	2
Székesfehérvár	50	1	33	13	83	8	8
Székszárd	49	4	42	4	91	1	18
Szolnok	37	15	34	11	71	15	10
Szombathely	34	17	48	1	82	11	9
Tatabánya	48	5	12	18	60	17	11
Veszprém	44	10	47	2	91	1	13
Zalaegerszeg	44	10	39	6	83	8	15
Átlag: (megyeszékh.)	44		36		80		
Max/Min Bp. nélkül)	2.27		4		1.6		
Korreláció az egy főre eső GDP sorrendjével		0,37		-0,10		0,43	
a település nagyság sorrendjével		0,49		-0,28		0,19	

Forrás: Területi statisztikai évkönyv 2014 adatai alapján számolva

A megyeszékhelyeken húsz éve és ma is jellemző, hogy a vállalkozások sűrűsége és a jövedelem közötti kapcsolat még lazább, mint a megyék esetében, ami egyben azt is jelenti, hogy a megyeszékhelyek vállalkozási sűrűségét a nyugat – kelet tengely is kevésbé differenciálja, mint a megyéket. (13. tábla)

Manapság már az alacsony egyéni vállalkozási sűrűség korántsem jár együtt az alacsony jövedelemmel, gyakorlatilag a két változó között nincs kapcsolat. (0,1)

A társas vállalkozások sűrűsége sem jár szorosan együtt a jövedelem nagyságával, enyhe pozitív kapcsolatot (0,37) mérhetünk.

A település nagysága továbbra is laza (-0,28) negatív kapcsolatban áll az egyéni vállalkozási sűrűséggel, és pozitívban (0,49) a társas vállalkozások sűrűségével.

Azaz a nagyobb, gazdagabb megyeszékhelyeken nagy valószínűséggel sűrűbbek az átlagosnál a társas vállalkozások, az egyéni vállalkozások száma azonban valószínűleg az átlag alatt marad.

V. Ágazati szerkezet és a vállalkezési sűrűség területi differenciálódása

1. Elméleti megfontolások:

Adott régió ágazati jellemzői, a vállalkozások méretstruktúrája és a vállalkozások száma sem függetlenek egymástól. A gazdaság ágazati szerkezete és a vállalkozási sűrűség kapcsolatának vizsgálatakor szintén ellentétes irányú folyamatokat találhatunk.

A gazdasági növekedés és a gazdasági szektorok kapcsolatáról szóló teóriák közül a két szélső pólust a "posztindusztriális gazdaság" elmélete, illetve a "gyázipar számít" elmélet képviselik.²⁹

A "posztindusztriális gazdaság" elmélete, mint láttuk, a gazdasági fejlődéssel a gazdaság makrostruktúrájának átalakulását, a szolgáltatási szektor növekedését feltételezi, ami vállalkozások számának növekedésével jár.

A hanyatló ipar – növekvő szolgáltatás leegyszerűsítést elkerülhetjük, ha a szolgáltatásokat differenciáltabban értelmezzük. A szolgáltatások típusa befolyásolja a vállalkozások méretét és számát is. Romo és Schwartz³⁰ pl. a termelői szolgáltatást, a lakossági szolgáltatást s a kereskedelmet különböztette meg e szférán belül. Az első közvetlenül kapcsolódik a gyártáshoz, a másik kettő közvetve, a keresleti oldal multiplikátor hatásán keresztül.

Ha a gyáripari termelés elég erős adott régióban, multiplikátor hatása révén serkenti a szolgáltatásokat, növekedést indukál a szolgáltatásban is: ez a lényege "a gyázipar számít" elméletnek. E felfogás szerint a szolgáltatási szféra nem utóda, hanem partnere a gyáriparnak. A termelést és a szolgáltatásokat szorosan egymáshoz kapcsolódónak tekintik, így a termelő foglalkoztatás, az ipar visszaesése egy adott régióban visszaveti a munkahelyek számát a szolgáltató szektorban is.

Ezzel ellentétes hatás, hogy az ipari, nagyvállalatok által dominált régiókban az optimális üzemméret nagysága, a technológia zártsága legalábbis megnehezíti a kisvállalkozások bekapcsolódását. A működő vállalkozások méretstruktúrája és a kis cégek alapításának intenzitása is összefügg, minél nagyobb méretű cégek vannak egy övezetben, annál kisebb a cégalapítás intenzitása. A jelenség magyarázatát egyrészt a nagyvállalati alkalmazott mentalitásban, másrészt a nagyvállalati, nagyipari specializált szaktudás kicsik felé nem konvertálható voltában látják. A kisebb cégekben nagyobb az esély olyan tudás megszerzésére, amely az önállósodáshoz szükséges.³¹

Ugyanezen amerikai vizsgálat tanúsága szerint az ipari termelés hanyatlása esetében általában a lakossági szolgáltatások növekedése a legmagasabb, ezen belül is azoké, amelyek többnyire államilag támogatottak. Ez azt jelenti, hogy a deindusztrializált régiókban a szolgáltatási szféra növekedésének forrását az adóbevételek jelentik. Minél in-

²⁹ ROMO F.P. – SCHWARTZ M: *The Coming of Post-Industrial Society Revisited: Manufacturing and the Prospect for a Service-Based Economy*. In: Swedberg, R. (szerk): *Exploration in Economic Sociology*. Russell Sage Foundation, New York, 1993, 335–377. pp.

³⁰ ROMO – SCHWARTZ, 1993.

³¹ TOIVONEN, TINO: *The Entrepreneurs in Denmark, Finland and Sweden 1930–1970*. Acta Sociologica 1985/28. 193–205. pp.

kább deindusztrializált egy régió, annál nagyobb szerepe van a kormányzat által támogatott szolgáltatási szférának.

A hetvenes, nyolcvanas évek európai tapasztalatai szerint az erősen iparosodott agglomerációs környezet kevésbé kedvezett a kisvállalkozások szerveződésének, mint az iparosodás által nem vagy kevésbé érintett területek.³²

Aydalot³³ francia adatok alapján statisztikailag szignifikáns összefüggést regisztrált a nagyvállalatoknál foglalkoztatottak száma és a vállalkozásalapítás intenzitása között, kimutatva, hogy a nagyüzemi termelés dominanciája nem kedvez a kisvállalkozások működésének. A jelenség magyarázatát a népesség újító és alkalmazkodó képességének hiányában látta.

Illeris³⁴ dániai vizsgálatai alapján jutott arra a következtetésre, hogy alacsonyabb a vállalkozói aktivitás a fővárosban és környékén, mint a kevésbé iparosodott vidékeken. Magyarázata szerint a rurális térségekben nagyobb számban állnak rendelkezésre olcsó ingatlanok, mint a fővárosban, bőségebben áll rendelkezésre vállalkozásba bevonható szabad munkaerő, és a személyes kapcsolatok sűrű hálózatai miatt könnyebben elérhetőek a pénzügyi források. A vállalkozói sűrűséget befolyásolják olyan „kulturális” tényezők is, mint pl. az alkalmazotti mentalitás, ami nagyvárosi agglomerációban élőkre inkább jellemző, míg a vidék lakói között az ún. önfoglalkoztató típusúak a túlreprezentáltak, akik a saját munkájuk feletti kontrollt és az önállóságot preferálják.

Magyarországon az 1998-as kistérségi adatok statisztikai elemzése során Leveleki azt találta, hogy minél magasabb az ipari foglalkoztatottság és ipari eszközállomány nagysága, azaz az iparosodottság foka, annál kisebb az ezer lakosra jutó egyéni vállalkozások száma.³⁵

2. Vállalkozási sűrűség és ágazati szerkezet Magyarországon

A 90-es évek Magyarországon ott legmagasabb a vállalkozások sűrűsége, ahol az ipar aránya³⁶ alacsony és a jövedelem közepes.

Legalacsonyabb a vállalkozások sűrűsége azokban a régiókban, ahol alacsony az ipar aránya és a jövedelem is.

A széles iparú, magas jövedelmű régiókban – például a győriben is – viszonylag magas, de nem kiemelkedően magas számú vállalkozást találtunk. Az ilyen régiókban a jövedelem nagyságát a nagyvállalatok határozták meg, és a nagyvállalatok jelenléte meghatározó volt a munkapiacra is, ahol a potenciális vállalkozók opportunity cost-ja magasabb.

A nagy ipari cégek hangsúlyos jelenléte azonban nem vonta maga után az ipari kisvállalkozások számbéli gyarapodását. *A nagyipar nem járt együtt az ipari kisvállalkozások magasabb arányával, a bedolgozó kisvállalkozások felülreprezentáltságával, vagy egy-*

³² KEEBLE, D.–WEVER, E: *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986

³³ AYDALOT, PH.: *The Location of new Firm Creation: the French Case..* In: Keeble, D.–Wever, E. (szerk): *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986, 105–124. pp.

³⁴ ILLERIS, S.: *New Firm Creation in Denmark: the Importance of the Cultural Background..* In: Keeble, D.–Wever, E.(szerk): *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986, 141–151. pp.

³⁵ LEVELEKI, 2002

³⁶ A foglalkoztatásban és a GDP-ben.

egy iparágba tartozó kisüzem koncentrációjával. A magasabb jövedelem mögött meghúzódó nagyipar nem növelte számottevően az ipari kisvállalkozások számát, ill. arányát.

A magasabb jövedelem és a *külföldi befektetések* összekapcsolódnak, a megyék egy főre eső GDP-jének sorrendje és a külföldi érdekeltségű vállalataik jegyzett tőkéjének sorrendje szorosan együtt járt (0.89).

Adódott a kérdés, hogy az iparon kívüli ágazatok tudtak-e az ipar által meghatározott „konjunktúrához” kapcsolódni, annak multiplikatív hatása tágabb teret nyújtott-e a szolgáltató vállalkozások számára.

A magasabb jövedelmű régiókban a szolgáltatásokban működő vállalkozások forgalma nagyobb volt, de számuk nem volt felülreprezentált. A szolgáltatásokon belül a hagyományos kereskedelem, vendéglátás mellett egyre nagyobb teret hódítottak a magasabb hozzáadott értéket termelő, szaktudáson alapuló személyi szolgáltatások, mint pl. a fodrász, kozmetikus, masször, fordító, tanár, adótanácsadó, stb. Ezt értékelhettük egyrészt a szaktudás felértékelődésének, másrészt azt is jelentette, hogy az új vállalkozások elsősorban a tőke- és anyagbefektetést kevésbé igénylő területeken jelentek meg, mintegy -a Laky-féle³⁷ (1987) terminológia alapján – munkaértékesítőként.³⁸

A 90-es évek közepének Magyarországon a magasabb jövedelmű megyékben az ipar aránya³⁹ kiemelkedő⁴⁰, és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya átlag alatti. Ezzel szemben sok alacsony jövedelmű megyében magas a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya. Az alacsony jövedelmű megyékben azonban az állami redisztribúcióhoz kapcsolódó szolgáltatásokban alkalmazottak aránya a felülreprezentált⁴¹, ami a leggazdagabb megyékben a legalacsonyabb. Azaz a kilencvenes évek Magyarországon a szolgáltatásokban foglalkoztatottak arányának növekedése a másik két szektor zsugorodásának következménye.⁴²

Az is sokatmondó, hogy az ún. „piaci” szolgáltatások alkalmazott arányának szórása a legkisebb, az differenciál a legkevésbé. A piaci szolgáltatások alkalmazott arányának viszonylag homogén súlya mellett a legfontosabb különbség az ipar esetében látható, ahol az ipari foglalkoztatottság alacsonyabb arányú, ott általában magas a redisztribúcióhoz kapcsolódó szektoroké.

A jövedelem és a foglalkoztatottak ágazati megoszlásának területi differenciálódása nem tükröződött a vállalkozások ágazati szerkezetének területi homogenitásában.

Annak ellenére, hogy az utóbbi húsz évben Magyarországon csökkent az ipari vállalkozások száma és aránya⁴³ (13%→7,6%), s csakúgy az iparban alkalmazásban állóké (29%→22%), a GDP iparban létrehozott aránya emelkedett. (1996-ban 25%, 2016-ban 26,7%)⁴⁴ Azaz a magasabb ipari teljesítmény kevesebb vállalkozásnál koncentrálódik.

³⁷ LAKY, 1987

³⁸ KELEMEN, 2001

³⁹ A foglalkoztatásban és a GDP-ben.

⁴⁰ A magas jövedelmű régiókat az ipar dominanciája jellemzi, ami azonban fordítva nem igaz, azaz nem minden ipari régió magas jövedelmű.

⁴¹ Az „állami” szolgáltatásokhoz a KSH ágazati kategóriái közül a közigazgatást, az oktatást és az egészségügyet soroltuk, míg a „piaci”-hoz a többi, tehát szállítást, pénzügyi tevékenységet, kereskedelmet, vendéglátást, stb.

⁴² LAKY, 1998/b

⁴³ Az összes működő vállalkozáson belül.

⁴⁴ STADAT 3.1.4. adatai alapján

14. táblázat

Ipar és GDP – megyénként 2015

Megye	Az ipar aránya a bruttó hozzáadott értékből (2014) %	Az ipari vállalkozások aránya az összes működő vállalkozáson belül %	Egy ipari alkalmazottra jutó termelés ezer Ft	Egy főre jutó GDP ezer Ft	Egy lakosra jutó közvetlen külföldi tőkebefektetés ezer Ft (2014)
BP	14.6	6.2	55305	7107	6069.8
Pest	29	13	37624	2874	1530.7
Fejér	47.7	12.9	54244	3683	1660.8
Komárom	51.5	14.8	58360	3563	2545.5
Veszprém	32.3	13.4	37903	2557	537.3
Győr-M-S	50.3	11.6	77950	4567	7207.8
Vas	46.1	11.8	41325	3368	1915
Zala	31.9	12.5	16683	2788	268.2
Baranya	20.7	12.4	23427	2203	355.9
Somogy	14.3	10.5	37836	2115	356.3
Tolna	34.3	14.9	33838	2546	148.7
Borsod	38.1	12.2	69863	2471	511.4
Heves	38.8	14	52924	2476	995.4
Nógrád	27.3	13.5	24570	1501	185.7
Hajdú	22.5	10.4	36141	2502	1500.9
Jász	35.2	13	51951	2220	1161.3
Szabolcs	25.9	10.4	26998	1934	707.4
Bács-Kiskun	32.5	15	64550	2674	505.1
Békés	22.4	12.5	19982	2061	177
Csongrád	24.5	11.7	26151	2635	829.8
Összesen:	26.8	11.7	49155	3487	2206.7
Megyék összesen:	34.1	12.6	48029	2695	1309.0
szórás (megyék)	10,26	1,32		692,8	1560.8
szórás terjedelme (megyék) ⁴⁵	37.2	4.6	61267	3066	7030,8
Korreláció az egy főre jutó GDP-vel	0,796	0,047		Kettő közötti korr. együtttható: 0,825	

Forrás: Területi Statisztikai évkönyv 2015 adatai alapján

⁴⁵ Az előforduló legnagyobb és legkisebb érték különbsége.

Húsz évvel később továbbra is azok a megyék a legmagasabb jövedelműek, ahol magas az ipar aránya a GDP-ben. A két változó közötti korreláció hányados: 0,796, ami szoros pozitív kapcsolatot jelez.

A legmagasabb jövedelmű megyék esetében a teljesítmény durván fele az iparból származik. Ebből az is következik, hogy az iparban magasabb hozzáadott érték keletkezik, mint más ágazatokban.

A területi differenciálódás során ma is kis szórást mutató ipari vállalkozások száma, illetve aránya továbbra sem mond semmit az iparban koncentrálnak erőforrásokról, az ágazat teljesítményéről és a régió jövedelméről. A megyék egy főre jutó GDP-je és az ipari vállalkozások aránya közötti korrelációs együttható: 0,047, ami a két változó közötti kapcsolat hiányáról tájékoztat.

Az ipar aránya a bruttó hozzáadott értékből és az ipari vállalkozások aránya az összes működő vállalkozáson belül közötti korrelációs együttható 0,3, ami a két változó együtt nem járását jelzi. *Tehát, ahol magas az ipar teljesítménye, ott ma sem magasabb az ipari vállalkozások aránya, mint máshol. Azaz a magas ipari teljesítmény egyre inkább a nagyvállalatokhoz kötődik, és továbbra sem alakult ki a helyi nagyipar mellett magasabb számú ipari kisvállalkozás.*

A magasabb GDP és a magas ipari teljesítmény ma is elsősorban a *külföldi befektetésnek* köszönhető: az egy főre eső megyei GDP és az egy lakosra jutó külföldi tőkebefektetés közötti korrelációs együttható (0,82) szoros pozitív kapcsolatot jelez.⁴⁶

Az iparosodottság multiplikatív hatása nem érhető tetten sem a vállalkozások sűrűségében, sem ágazati megoszlásukban. Azaz a gazdagabb és iparosodottabb régiókban sem jellemző a szolgáltató vállalkozások felülreprezentáltsága.

A szolgáltatásban alkalmazásban állók aránya összességében mindenhol nőtt, de az átlagot meghaladó értékek – Budapesten kívül – 2015-ben is az alacsonyabb jövedelemmel járnak együtt (legmagasabb ma is, csakúgy, mint húsz éve, Szabolcsban), ami az ipari (ill. mg-i) teljesítmény hiányát reprezentálja.

VI. Zárszó

A vállalkozási sűrűség területi megoszlását több ellentétes hatású tényező eredőjeként értelmezhetjük. Magyarországon a külföldi befektetések nyomán megerősödött nagyiparral rendelkező régiók magasabb jövedelműek, ahol egyidejűleg érhető tetten a jövedelem inkább vállalkozási sűrűséget növelő, s az iparosodottság inkább sűrűséget csökkentő hatása. Az ok-okozati viszonyok feltárása egyrészt további változók bevonásával, másrészt a vállalkozások differenciáltabb értelmezésével, illetve az ismérvek hatásának irányát és mértékét vizsgáló regresszióanalízissel folytatható.

⁴⁶ Nemzetközi összehasonlításban a magyar teljesítményben az ipar aránya átlag felettinek mondható, de ez majd az összes volt szocialista országra jellemző. Az EU28 kontextusában a magas ipar nem jár együtt az egy főre eső GDP kiemelkedő értékeivel, sőt, enyhe negatív korrelációt mérhetünk. $\rho = -0,256$ KSH Területi statisztikai Évkönyv 2015 és https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tsdec100.html (letöltés ideje: 2018. január 10.) adatai alapján saját számítás/

Felhasznált irodalom

- AYDALOT, PH.: *The Location of new Firm Creation: the French Case*. In: Keeble, D.–Wever, E. (szerk): *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986.
- CSÉFALVAY ZOLTÁN: *Felharmadolt ország Magyarország regionális átrendeződése 1989–1992*. Valóság 1993/7.
- CZAKÓ ÁGNES: *Kisvállalkozások a kilencvenes évek elején*. Szociológiai Szemle 1997/3.
- GÁBOR R. ISTVÁN: *A magánvállalkozás és a polgárosodás kilátásai*. Valóság 1990/6.
- GÁBOR R. ISTVÁN: *Kisvállalkozás Magyarországon – virul vagy satnyul?* Közgazdasági Szemle 1994/7–8.
- FAZEKAS KÁROLY: *A munkanélküliség regionális különbségeinek okairól: A foglalkoztatási térségek tipizálása*. Közgazdasági Szemle 1993/7–8.
- FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS: *A külföldi érdekeltségű vállalatok munkaerőkeresletének jellemzői Magyarországon 1995-ben*. In: Munkaerőpiac és regionalitás az átmenet időszakában MTA KI 1998.
- ILLERIS, S.: *New Firm Creation in Denmark: the Importance of the Cultural Background*. In: Keeble, D.–Wever, E. (szerk): *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986.
- KEEBLE, D.–WEVER, E.: *New Firms and Regional Development in Europe*. CROOM HELM, London, 1986.
- KELEMEN KATALIN: *Tallózás a vállalkozó fogalmának elmélettörténetéből*. Műhely 1, 1999/a.
- KELEMEN KATALIN: *Small entrepreneurs in Győr in the context of the local economic structure*. In: András Blahó (szerk): *The future in the present*, Budapest, 1998.
- KELEMEN KATALIN: *Kisvállalkozások egy iparvárosban: a győri kisvállalkozások a helyi gazdaság-szerkezet kontextusában*. Szociológiai Szemle 1. 1999/b.
- KELEMEN KATALIN: *Kisvállalkozások egy iparvárosban: a győri kisvállalkozások a helyi gazdaság-szerkezet és politika kontextusában* Ph.D. értekezés BKÁE szociológiai doktori program, 2001.
- KÖVES P. – PÁRNICZKY G.: *Általános Statisztika II*. KJK, 1981.
- KÖHEGYI KÁLMÁN: *A kisvállalkozói szektor tagolódása*. Közgazdasági Szemle 1998/1.
- KUCZI TIBOR: *Kisvállalkozás és társadalmi környezet*. Replika könyvek, Budapest
- KUCZI TIBOR – *et al*: *Vállalkozók és potenciális vállalkozók Századvég 1991/2–3*.
- KUCZI TIBOR – VAJDA ÁGNES: *A kisvállalkozók társadalmi összetétele*. Közgazdasági Szemle 1991/1.
- LAKI MIHÁLY: *A magánvállalkozások növekedésének esélyei*. Külgazdaság 1994/12.
- LAKI MIHÁLY: *Kisvállalkozás a szocializmus után*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, 1998.
- LAKY TERÉZ: *Eloszlatott mítoszok – tétova szándékok*. Valóság 1987/4.
- LAKY TERÉZ: *A magángazdaság kialakulásának hatása a foglalkoztatottságra*. Közgazdasági Szemle 1996 július–aug.
- LAKY TERÉZ: *A kisvállalkozások növekedésének korlátai*. Szociológiai Szemle 1998/a/1.
- LAKY TERÉZ: *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Munkaügyi Kutatóintézet, Munkaerőpiaci helyzetjelentés 1998/b/ április.
- LENGYEL GYÖRGY: *A vállalkozókedvről*. Szociológia 1989/3–4.
- LEVELEKI MAGDOLNA: *Iparosodottság és a kisvállalkozói sűrűség térbeli összefüggései*. Tér és Társadalom XVI. évf. 2002/3.

NEMES NAGY JÓZSEF – RUTTKAY ÉVA: *Vállalkozások területi terjedése*. In: Enyedi Gy. (szerk): Társadalmi területi egyenlőtlenségek, KJK 1993.

ROMO F.P. – SCHWARTZ M: *The Coming of Post-Industrial Society Revisited: Manufacturing and the Prospect for a Service-Based Economy*. In: Swedberg, R. (szerk): *Exploration in Economic Sociology*. Russell Sage Foundation, New York, 1993.

SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W.D.: *Közgazdaságtan*. Akadémia, 2012.

SZABÓ KATALIN: *Kihelyezési hullám* Közgazdasági Szemle 1998/2.

TOIVONEN, TINO: *The Entrepreneurs in Denmark, Finland and Sweden 1930–1970*. Acta Sociologica 1985/28.

WHITLEY, RICHARD: *The Revival of Small Business in Europe*. In: Berger, Brigitte (szerk): *The Culture of Entrepreneurship*, ICS, 1991.